VOORNAMELIJK VROUWEN

CONNIE PALMEN

VOORNAMELIJK VROUWEN

2023 Prometheus Amsterdam

© 2023 Connie Palmen
Omslagontwerp Connie Palmen en Suzan Beijer
Omslagbeeld Marc Swanepoel
Foto auteur Fjodor C. Buis
Opmaak binnenwerk Mat-Zet bv, Huizen
www.uitgeverijprometheus.nl
ISBN 978 90 446 5397 7

Persoonlijke essays zijn op een onontkoombare manier intiem. De vrouwen en die ene man in dit boek roepen bij mij het verlangen op zo vaak mogelijk in hun buurt te zijn en ze delen daarmee het belangrijkste kenmerk van alle echte vrienden en geliefden: dankzij hun aanwezigheid in mijn leven maken ze het mooier, spannender, geestiger, complexer en inzichtelijker. Ik heb ze hier gelauwerd met een van de eigenschappen die in hun werk het meest naar voren springt. Het zijn de verworvenheden van de schrijver die ik het liefst zou willen zijn.

Connie Palmen

Inhoud

Virginia Woolf	Autonoom	9
Sylvia Plath	Waarachtig	21
Joan Didion	Ongenaakbaar	33
Vivian Gornick	Vermetel	45
Janet Malcolm	Meedogenloos	57
Olivia Laing	Persoonlijk	69
Lola	Dubbelzinnig	81
Philip Roth	Opstandig	95

De zonde van de vrouw

Marilyn Monroe	119
Marguerite Duras	135
Jane Bowles	149
Patricia Highsmith	163

Verantwoording	179

Virginia Woolf

Autonoom

Ik meet de tijd af aan de gang van vertrek tot vertrek, van de meisjeskamer in mijn geboortehuis tot aan de kamers in het grachtenpand waar de reis zal eindigen. Woorden zijn werelden. Voor een vrouw is het nagenoeg onmogelijk over een kamer te schrijven zonder een buiging te maken voor Virginia Woolf. In haar onverschrokken essay uit 1929, *A Room of One's Own*, beweert ze dat een vrouw een eigen kamer, geld en ledigheid nodig heeft om een schrijver te kunnen zijn. Ze specificeert het, ze noemt een bedrag dat in het begin van de twintigste eeuw toereikend was voor een bepaalde mate van onafhankelijkheid, en aan de kamer stelt ze de eis dat die op slot moet kunnen. Pas als aan deze voorwaarden is voldaan kan een vrouw het vermogen ontwikkelen om zelfstandig te denken, er eigen ideeën op na te houden, en dat ontzaglijke, autonome werk te verrichten dat het schrijven van fictie is.

Het is al heel wat dat iemand eindelijk beweert dat

zelfstandig denken een vermogen is dat je moet ontwikkelen, dat het iets is waarvoor je ledigheid nodig hebt, waarvoor je de tijd en de ruimte moet nemen, dat het niet iets is wat je 's ochtends even onder de douche doet, voordat je het ontbijt maakt voor de kinderen of naar je echte werk gaat. Denken is het werk.

Ik had altijd een kamer voor mezelf. En ik had altijd geheimen. Ze horen bij elkaar, in hun verstrengeling waren ze in mijn jeugd de noodzakelijke voorwaarden voor mijn zelfstandigheid.

Nog steeds doe ik de deur op slot, sluit anderen buiten, en ik heb nog steeds veel geheimen en weinig vertrouwelingen. Van alle kamers die ik ooit bewoonde, herinner ik me welke boeken ik er las en wat ik er schreef, en van alle kamers herinner ik me wat ik voor anderen verzweeg in de tijd dat ik ze bewoonde. De geheimen waren nodig om me af te schermen, me ongezien te weten en me daardoor de autonomie te bieden die ik nodig had.

Ik sluit geen vijandige wereld buiten, maar juist de mensen van wie ik het meest houd. Boven in mijn meisjeskamer weerstond ik de lokroep van de familie, de klanken die me vanaf de benedenverdieping lokten, de heldere sopraan van mijn moeder, de sonore, geruststellende stem van mijn vader, de uitbundige gesprekken tussen mijn drie broers met hun vrienden, de muziek die ze beluisterden. The Eagles. The Kinks. Jackson Brown.

Ik wilde erbij zijn en ook niet.

Als enig meisje wist ik dat de vertrouwelijke sfeer tussen de jongens onmiddellijk veranderde zodra ik binnenkwam, dat ik door mijn aanwezigheid alles vernietigde waarvan ik deel wilde uitmaken. Ik lach om iedereen die het verschil tussen jongens en meisjes ontkent.

Onder het matras verstopte ik een dagboek. Achter een gesloten deur schreef ik over van alles, behalve over wat ik zag, onderging, ervoer, meende, dacht. Dat hield ik geheim. In de jaren en de kamers daarna waren het de vrienden, de minnaars en ten slotte de geliefden voor wie ik de deur sloot waarachter ik me terugtrok, kortstondig of langdurig afgeschermd van de liefde die ze wilden geven, en van de liefde waarnaar ze verlangden.

Woorden zijn werelden. Voordat ik aan een verhaal begin vraag ik om een handreiking van de taal zelf. Ik ga op zoek naar de afstamming van een woord om te ontdekken in welke grond het wortelt, hoe het zich vertakte in de geschiedenis, welke reis het maakte, wat de genese van een begrip me te vertellen heeft. Het is als met mensen, als je weet waar ze vandaan komen, uit welk land, welke familie, welke taal, dan begrijp je meer. Van *kamer* weet ik dat het lemma familie is van het geheim en van de vriendschap. *In camera*, *in secret*. Het secreet, de (af)scheiding, het verborgene, en het verlangen naar zuiverheid en echtheid zijn onderling

verbonden, het zijn mijn kameraden, het zijn de noodzakelijke voorwaarden voor de autonomie waar het schrijven om vraagt. Ze hebben mijn leven mooi en zwaar gemaakt. De prijs van het hebben van geheimen is het inboeten aan intimiteit, terwijl ik van de vriendschap en de liefde vooral de intimiteit wil, een tweestrijd waarmee ik heb leren leven.

Een kameraad is iemand met wie je een kamer kunt delen, iemand voor wie je misschien niet alles maar wel aanzienlijk minder te verbergen hebt dan voor degenen die buiten blijven staan. In mijn jeugd verlangde ik mateloos naar een vriendschap die de eenzaamheid van het zwijgen zou verlichten. Ik verlangde er niet zozeer naar om mijn geheimen met iemand te delen, ik verlangde naar iemand die het verdroeg dat ik ze had. De ruimte waarin ik me afzonderde, een scheiding aanbracht tussen mezelf en de anderen, is ook de plaats waar ik alle cruciale beslissingen nam over de loop van mijn leven, de keuzes waarmee ik me zou onderscheiden en afscheiden van iedereen die ik zo bespottelijk liefhad.

Ik wilde alleen zijn en samen.

Boven in de meisjeskamer, in het huis waarin ik ben geboren, begonnen de eerste evenwichtsoefeningen om me te kunnen bewegen tussen deze uitersten, tussen soevereiniteit en intimiteit, tussen verbergen en onthullen. Nu, zo veel decennia later, sta ik in de kamers van mijn laatste huis nog altijd wiebelend op die balk.

Het grootste geheim was altijd het schrijven. En is dat nog. Het is niet het schrijven zelf dat aanmatigend is, het is de reden waarom ik het doe.

Het speuren naar de herkomst van een woord is ook een manier om tijd te rekken, nog een poos rondom de woorden te cirkelen en daarmee hun dreigende gijzeling uit te stellen. Zolang ze mij niet hoeven te dienen in een zin zijn ze in hun ongebonden vrijheid veelzeggender dan wanneer ik ze insluit en beperk, ze uithuwelijk aan andere begrippen. De opwinding die ik voel bij het opzoeken van een woord, bij een denken dat door de eeuwenoude taal zelf in beweging wordt gezet, de bevestiging van vermoede en de ontdekking van onvermoede verbanden, is met niets te vergelijken. Dit spannende onthullen, het als een detective de sporen volgen die een woord achterliet in de biografie van zijn bestaan, de ketenen waarmee het aan andere woorden is gekluisterd, de genealogische speurtocht naar een verre neef, een sinister familielid, een ongetrouwde tante, deze vreugde van het blootleggen moet achter een gesloten deur plaatsvinden, ongezien. Elk solitair genot heeft iets pervers en tegelijkertijd sacraals. Het onvermogen het met een geliefde te delen is een van de vormen die het geluk van de eenzaamheid kan aannemen. Het is het geluk dat geliefden elkaar gunnen.

Ik zou niet nadenken en schrijven als ik geen problemen moest oplossen, als ik niet op zoek was naar grote-

re inzichten in mijn en andermans lijden en handelen, in de terugkerende plot van conflicten, het herhaalde drama van verlatingen, de hardnekkigheid van vergissingen, in het patroon van het kwaad, de structuur van het goede. Virginia Woolf laat zich in *Een kamer voor jezelf* begeleiden door tientallen schrijvers, dichters en personages, ze wandelt van boek naar boek om haar geest te scherpen en haar visie op het onderwerp te schragen. *These fragments I have shored against my ruins*.

Woorden zijn werelden. Mijn favoriete etymologisch woordenboek staat in een van de boekenkasten waarmee de wanden van mijn werkkamer gebarricadeerd zijn. Het heet *Origins*, het is een rijke verzameling kennis over de bronnen van het moderne Engels, en ik kreeg het cadeau van mijn vriend René Gude, een jaar voor zijn dood in 2015. Om een woekerende botkanker een halt toe te roepen was zijn rechterbeen geamputeerd. Met een onvoorstelbaar lange en rechte rug hield hij manmoedig stand tegen dit lot, al vrat het hem op. Zonder zijn bezoek aan te kondigen, stapte hij op een dag plompverloren met zijn ene been in een taxi, een dik boek onder de arm geklemd, en kwam naar me toe. Hij werd gedreven door het bange voorgevoel dat ik radeloos was nu een intieme vriendschap scheuren ging vertonen en ik het moest laten gebeuren. De cocon die ik langzamerhand om me heen heb gesponnen, die ik net zo vaak vervloek als koester, is onzichtbaar maar sterk, dus het komt zelden voor dat iemand me onaan-

gekondigd opzoekt in mijn huis. Ik opende de deur, zag hem staan, hijgend van het hippend beklimmen van de paar treden naar het bordes, hangend tussen twee krukken, en ik knakte. 'Dat dacht ik al,' zei hij. Het boek onder zijn arm was *Origins*, het geschenk was liefdevol en veelzeggend. Omdat hij daarmee liet zien hoe diep onze vriendschap was en hoe goed hij me kende. Hij wist dat ik zo wanhopig was omdat zich in mijn leven een oorspronkelijk drama ging herhalen. Tegenover de ontplooiing van de plot stond ik net zo machteloos als al de overige keren, omdat ik in dit stuk niet het slachtoffer, maar de protagonist ben.

Ik ben altijd degene die weggaat.

Schrijven is spreken en zwijgen ineen, het is verhullen door te onthullen, het is aanwezig zijn door je af te zonderen, bestaan door jezelf weg te maken. Ik kan pas vertellen wat ik heb gezien en gedacht als ik anderen buitensluit, me terugtrek op mijn kamer, de deur dichtdoe, de tijd neem om woorden te zoeken voor een beleefde werkelijkheid, om de alchemische verbinding tot stand te brengen tussen buiten en binnen, die spannende vermenging van feitelijke realiteit en persoonlijke ervaring. Wat ik allemaal dacht en verbloemde als ik zweeg is soms wel, vaak niet zachtzinnig. Iedereen die met het geheim van verzwegen kennis leeft, ervaringen waarvan hij weet dat hij die waarschijnlijk ooit aan het licht zal brengen, wordt begeleid door een zweempje zelfverachting. Judas is de demon van elke schrijver, hij is het

geheim en de autonomie ineen. Judas is degene die openbaart en elke openbaring is een verraad. Met het verraad valt alleen te leven omdat het verlangen naar echtheid uiteindelijk de grootste drijfveer van de schrijver is. En het is zelden de echtheid van de ander die in het geding is, het is meestal de echtheid van de protagonist, van de dader, van de schrijver zelf die op het spel staat.

Ik heb alle tijd. Als ik dat niet wil, hoef ik mijn huis niet te verlaten, nergens op een bepaald uur te verschijnen, niemand te spreken, dagenlang als het zo uitkomt. Vanaf januari 2020 leidden de dreigende besmettingen door het coronavirus tot een landelijke lockdown. Iedereen was een gevaar voor iedereen, opeens leefde de hele wereld achter gesloten deuren. In mijn directe omgeving zag ik hoeveel rust en geluk de gedwongen opsluiting bracht bij een aantal vrienden en kennissen. Buiten loerde het gevaar, willekeurig en democratisch als de dood. Het gedeelde lot en het abstracte gevoel van verbroedering dat het teweegbracht, maakten ook een eind aan het jachtige verlangen van sommigen om altijd overal deel van uit te willen maken. Een door de lokroep van buiten veroorzaakte innerlijke onrust verdween. Niemand leed nog onder de angst een amusante verstrooiing mis te lopen, buitengesloten te zijn van een select gezelschap bij een diner, niet te mogen delen in het genot van een voorstelling of ander festijn, geen onderdeel te vormen van een publiek dat een unieke en

onherhaalbare avond beleefde. Het uiterst besmettelijke griepvirus bleek het geneesmiddel voor het sociale virus dat afgekort als fomo (*fear of missing out*) in alle hevigheid rondwaart. Ik heb het in de afgelopen jaren om me heen zien grijpen als een lepra van de ziel, een misvormende ziekte. Het verlangen bij een gezelschap of groep te horen en op dezelfde wijze als anderen gezien, vermaakt en ingevuld te worden, is de vijand van de concentratie en ledigheid die nodig zijn voor elke vorm van autonomie, originaliteit en zelfstandig denken. Maar de angst om buiten iets mis te lopen is ook een bron van leed. Enkele eeuwen voordat Virginia Woolf een eigen kamer noodzakelijk achtte voor elke vrouw die wilde schrijven, vroeg Blaise Pascal zich af wat de oorzaak is van alle menselijke ellende en hij concludeerde dat alle ongeluk voortkomt uit het onvermogen van mensen om binnen te blijven.

Het alom heersende gevaar van een mogelijk dodelijke besmetting roept blijkbaar het verlangen naar loutering op, naar zuivering. Terugkijkend op de pandemie ben ik geenszins verbaasd over de plotselinge aandrang om de kamers in mijn huis rigoureus op te ruimen, wel over wat het eerst in me opkwam. Een crisis is de prikkel tot radicale beslissingen, om waardevol van waardeloos te onderscheiden, en om daarna schoon te maken, afstand te doen van het waardeloze. De wortels van het woord 'crisis' grijpen in elkaar: het geheim, het onderscheid en het verlangen naar zuiverheid zijn met

elkaar vergroeid. Het eerste waaraan ik dacht waren de brieven van geliefden. Die zaten me dwars, die moesten weg. Het was geen impuls. Het tientallen jaren lang bewaarde bezit ervan drukte in gelijke mate op me als de opgeborgen dagboeken uit mijn jeugd.

Ik hou net zoveel van weggooien als van bewaren, misschien van weggooien iets meer. Achter een gesloten deur liet ik tijdens de periodieke lockdowns tientallen brieven door mijn handen gaan, bijna altijd ontroerd door het terugzien van iemands handschrift, zelden nieuwsgierig naar de inhoud. Als ik al begon met het lezen van een brief van iemand uit mijn verleden raakte ik binnen de kortste keren verveeld. Hoe slechter de schrijver, hoe langer de epistels, dat is een wet. Meestal was een halve alinea genoeg om dezelfde aanklacht herhaald te zien, hoe de vriend/vriendin/kennis zich deerlijk had vergist, hoe bereikbaar ik me had voorgedaan, hoe onbereikbaar ik bleek te zijn.

Van je oorspronkelijke drama krijg je pas in de loop van je leven het scenario te zien, als scènes zich regelmatig herhalen zonder dat je nog doorziet hoe ze in elkaar steken en waarom ze zich voordoen. Voor Virginia Woolf en voor alle vrouwelijke schrijvers is het oorspronkelijke drama juist het drama van hun oorspronkelijkheid, van de originaliteit van hun geest, de genialiteit van hun rede. De eigenheid van hun karakter en daardoor van hun taal, de onnavolgbaarheid van hun denken, alles

wat hen apart zet, maakt van hen een buitenstaander, ongeschikt voor een gevaarloos, gewoon leven.

In mijn oorspronkelijke drama ben ik een verwoester, de aanstichter van de breuk, degene die anderen verlaat, soms door stilletjes te verdwijnen uit iemands bestaan, soms door me een weg te banen met kletterende wapens. Als ik al verantwoording afleg over mijn vertrek, verzin ik een reden waarvan ik hoop dat die draaglijk is voor de ander. Ik vertel zelden de waarheid. Het is in mijn leven niet vaak voorgekomen dat ik mijn verlangen naar autonomie en mijn verlangen naar intimiteit met elkaar kon verzoenen, maar de keren dat ik erin slaagde kon alleen de dood een einde maken aan dit immense geluk.